

ثَابِتُ بْنُ سِنَانٍ، ابوالحسن ثابت بن سنان بن ثابت بن قره صابی (د ۳۶۳ یا ۳۶۵ ق/۹۷۴ یا ۹۷۶ م)، پزشک و مورخ دوره عباسی. بیشترین اطلاع ما درباره او مبتنی بر گزارشهایی است که ابن جلیجل (ص ۸۰-۸۱)، ققطنی (ص ۱۰۹-۱۱۱) و ابن ابی اصیبعه (۳۳۴-۳۳۶ م) در آثار خویش ارائه کرده‌اند و در دیگر منابع عیناً مطالب ایشان تکرار شده، و گاه تنها اندکی بدانها افزوده شده است.

تاریخ ولادت او در منابع ذکر نشده است. ظاهراً او نیز همچون پدر و جدش (نک: ه، د، سنان بن ثابت، نیز ثابت بن قره) به حرفه پزشکی مشغول بود و در فلسفه، هندسه و دیگر علوم نیز تبحر داشت (ابن خلکان، ۳۱۴/۱-۳۱۵). نخستین اخباری که از او در منابع آمده، آن است که در ۳۱۳ ق/۹۲۵ م از سوی ابوالقاسم خاقانی، وزیر خلیفه مقتدر (حک ۲۹۵-۳۲۰ ق/۹۰۸-۹۳۲ م) به ریاست بیمارستانی که ابوالحسن علی بن فرات (د ۳۱۲ ق) در بغداد بنا کرده بود، منصوب شد (ابن ابی اصیبعه، ۳۳۴/۱). او مانند جد و پدرش در دستگاه خلافت عباسی راه داشت و به سبب مهارت در پزشکی، پزشک مخصوص خلفای عباسی، راضی (حک ۳۲۲-۳۲۹ ق/۹۳۴-۹۴۱ م)، متقی (حک ۳۲۹-۳۳۳ ق/۹۴۱-۹۴۴ م)، مستکفی (حک ۳۳۳-۳۳۴ ق/۹۴۴-۹۴۶ م) و مطیع (حک ۳۳۴-۳۳۶ ق/۹۴۶-۹۷۴ م) شد. او همچنین معزالدوله دیلمی (حک ۳۳۴-۳۵۶ ق/۹۴۶-۹۶۷ م) و عزالدوله بختیار (حک ۳۵۶-۳۶۷ ق/۹۶۷-۹۷۸ م) را هم درک کرد (ابن جلیجل، همانجا؛ ابن شاکر، ۲۵۴/۱). ابن شاکر نقل کرده است که او سکنه ابن تقیه، وزیر دربار عزالدوله را با حجامت درمان کرد (همانجا).

دانش‌پژوهان کتابهای بقراط و جالینوس را نزد او می‌خواندند (ابن خلکان، ۳۱۴/۱) و شهرت او تا حدی بود که شاگردانی از اندلس نزد او می‌آمدند (ابن جلیجل، ۱۱۲). ظاهراً او تا پایان عمر در بغداد زیست.

آثار:

۱. *التاریخ*. این کتاب گزارشی از وقایع سالهای ۲۹۵ ق/۹۰۸ م (آغاز خلافت مقتدر عباسی) به بعد است. درباره زمان آغاز وقایع این کتاب بیشتر منابع هم‌سخن‌اند (نک: ابن ندیم، ۳۰۲؛ ابن ابی‌اصیبعه، همانجا؛ ابن اثیر، ۶۴۷/۸؛ یاقوت، ۷۷۲/۲). اما درباره پایان آن نظر مورخان یکسان نیست. یاقوت سال ۳۶۰ ق را ذکر می‌کند و بر آن است که هلال بن مُخَسَّن این کتاب را از وقایع سال ۳۶۱ ق به بعد ادامه داده است (نک: همانجا؛ قس: ابن ابی‌اصیبعه، ابن اثیر، همانجا). ثابت در این کتاب ضمن بیان حوادث روزگار خویش به نقل گزارش افرادی چون علی بن عیسی وزیر (د ۳۳۴ ق/۹۴۶ م)، ابن قریبه، سلامة طولونی، ابو عبدالله کوفی، احمد بن محمد بن سمعون و دیگران پرداخته است که بیشتر ایشان از طبقه دبیران و درباریان بوده، و

(نک: ه، د، علامه حلی؛ هو، تلخیص المحصل، به کوشش عبدالله نورانی، بیروت، ۱۴۰۵ ق؛ هو، «قواعد العقائد»، تلخیص المحصل هو (ه، د)؛ نظامی گنجوی، اقبال‌نامه، به کوشش سعید حمیدیان، تهران، ۱۳۷۸ ش؛ همدانی، عبدالصمد، بحر المعارف، قم، ۱۳۶۶ ش؛ نیز:

Plato, *Sophists*; Wolfson, H. A., *The Philosophy of the Kalam*, Harvard, 1976.
اصغر دادبه - سعید انواری

ثَابِتُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ صَابِي، نک: صابی، خاندان.

ثَابِتُ بْنُ أَسْلَمَ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ، ابوالحسن (مت ح ۴۶۰ ق/۱۰۶۸ م)، فقیه و نحو‌شناس شیعی مذهب سوری. برخی سال درگذشت ثابت را حوالی سال ۴۲۰ ق/۱۰۲۸ م نوشته‌اند (نک: خوانساری، ۱۶۴/۲؛ بغدادی، ۲۴۸/۱). بعضی نیز نام پدر او را احمد گفته‌اند که ظاهراً تصحیف است (نک: امین، ۷/۴). به نقل از منتجب‌الدین در فهرست).

اخبار مربوط به زندگی ثابت بسیار اندک است. نسبت «حلبی» وی احتمالاً دلالت بر آن دارد که زادگاه و خاستگاه او حلب بوده است (نک: ذهبی، ۱۷۶/۱۸؛ صفدی، ۴۷۰/۱۰؛ ابن حجر، ۷۵/۲) گویند که ثابت از شاگردان بزرگ ابوصلاح حلبی (د ح ۴۴۹ ق/۱۰۵۷ م) بود و پس از استاد خود، به تربیت شاگردان وی پرداخت (نک: ذهبی، ابن حجر، همانجاها)؛ نیز او را سرپرست کتابخانه‌ای می‌دانند که سیف‌الدوله حمدانی (حک ۳۳۳-۳۵۷ ق) در حلب تأسیس کرده بود (نک: صفدی، همانجا؛ سیوطی، ۴۸۰/۱).

گرایش ثابت به آیین تشیع، زندگی را بر وی تباه کرد، زیرا در روایتی کهن چنین آمده است که وی با آیین اسماعیلیه مخالف بود و می‌کوشید مردم را از گرویدن به آن باز دارد و به همین منظور، کتابی نیز در رد اسماعیلیه و انتقاد از عقاید آنان نگاشت. این امر موجب شد که وی را از حلب به مصر بردند و در حدود سال ۴۶۰ ق/۱۰۶۸ م به فرمان مستنصر فاطمی (د ۴۸۷ ق/۱۰۹۵ م) بر دار آویختند و کتابخانه شهر حلب را که مشتمل بر ۱۰ هزار جلد کتاب بود، آتش زدند (نک: ذهبی، صفدی، سیوطی، همانجاها).

گویا کتابی که اسباب قتل ثابت را فراهم آورده بود، چنین نام داشت: *ابتداء دعوة العبيدين* و کشف عوارهم (نک: آقابزرگ، ۶۰/۱). اثر دیگری نیز به نام *تعلیل قراءه عاصم* به او منسوب است (نک: صفدی، سیوطی، همانجاها؛ آقابزرگ، ۲۲۶/۴).

ماخذ: آقابزرگ، *الذریعة*؛ ابن حجر عسقلانی، احمد، *لسان الیزان*، بیروت، ۱۴۰۶ ق/۱۹۸۶ م؛ امین، محسن، *اعیان الشیعة*، به کوشش حسن امین، بیروت، ۱۴۰۳ ق/۱۹۸۳ م؛ بغدادی، *هدیه خوانساری*، محمدباقر، *روضات الجنات*، بیروت، ۱۴۱۱ ق/۱۹۹۱ م؛ ذهبی، محمد، *سیر اعلام النبلاء*، به کوشش شعيب ارزووط و محمدنعم عرقوسی، بیروت، ۱۴۰۶ ق/۱۹۸۶ م؛ سیوطی، *بغیة الوعاة*، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، ۱۳۹۹ ق/۱۹۷۹ م؛ صفدی، خلیل، *الوافی بالوفیات*، به کوشش زاکلین سوبله و علی عماره، ویسبادن، ۱۴۰۲ ق/۱۹۸۲ م.
هادی نظری‌منظم